

Paul Kussmaul

**Verstehen und Übersetzen.
Ein Lehr- und Arbeitsbuch**
*(Gunter Narr, Tübingen, 2010. 217 pp.
ISBN: 978-3-8233-6542-6)*

Fáy Tamás

E-mail: faytamas@ektf.hu

Gyakran érte és éri az a vád a fordítástudományt, hogy túlságosan is sokat foglalkozik elméletgyártással, illetve hogy a gyakorló fordítók és az elméleti szakemberek nem vesznek tudomást egymás munkájáról. Ideális esetben, írja Albert Sándor (2003: 30), a fordítás elmélete mindig a gyakorlatra irányul. Ellenkező esetben félő, hogy a fordításelméletek az elméletről való elmélkedés csapdájába kerülnek, és metateóriákká válnak. Ez a szemrehányás véleményem szerint elsősorban az elméletíróknak szól, hiszen az első lépést nekik kellene megtenniük, hogy a gyakorló fordítókat fogékonnyá tegyék az elmélet szükségességére iránt, míg a fordítóknak befogadókésztséget kellene mutatniuk és nyitottnak maradniuk a fordításelmélet kérdései iránt.

A jelenkori német fordítástudomány egyik legjelentősebb alakjának, Paul Kußmaulnak tavaly megjelent könyve kimondatlanul is ezt a szerepet tölti be: szeretné szorosabbá fűzni a gyakorlat és az elmélet meglehetősen ellenséges viszonyát. Ez egyáltalán nem meglepő, mondhatjuk, hiszen egy tankönyvtől elvárható a gyakorlatorientáltság. Kußmaul könyvében azonban – más hasonló fordítástudományi tankönyvvel ellentétben – a gyakorlat és az elmélet tökéletes szimbiózist alkot, elméleti fejtegetései nem öncélúak, hanem minden esetben a példák és a fejezetek végén szereplő önállóan megoldandó feladatok háttérét képezik. A gyakorlatközpontúság abban is megnyilvánul, hogy a fejezetekben tárgyalt jelenségek és problémák minden gyakorló fordító számára ismerősek lehetnek. Többek között foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi a teendő, ha egy szónak látszólag nincsen célnyelvi megfelelője (1.6 fejezet), mennyire engedhető meg a fordításban a kreativitás (6. fejezet), szabad-e tökéletesíteni (optimalizálni) a forrásnyelvi szöveget (8.5 fejezet) stb.

A fordítástudományban megszületése óta több interdiszciplináris fordulat ment végbe, Hans Krings nagysikerű könyvének 1986-os megjelenése óta egyre inkább a kognitív tudományokból ismert kérdések kerülnek előtérbe. Jelen könyv már a címében („Megértés és fordítás”) is jelzi, hogy ezt a „hagyományt” kívánja követni, elméleti alapját a strukturális szemantikát felváltó kognitív szemantika képezi. A fordítástudományon belüli irányzatok közül Kußmaul a szkoposzelmélet vagy funkcionalista iskola képviselőjének vallja magát, tehát a forrásnyelvi szöveg mindenhatóságát hirdető „ekvivalencisták-

kal” ellentétben a célnyelvi befogadó szükségéleteit tartja szem előtt. Ez persze nem jelenti azt, hogy Kußmaul tagadná a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti ekvivalenciát, csupán Albrecht nyomán nem azonosságot (*Gleichheit*), hanem azonos értékűséget (*Gleichwertigkeit*) ért rajta, ami már összeegyeztethető az általa képviselt funkcionalista megközelítéssel.

A könyv elsősorban egyetemi hallgatóknak kíván segítséget nyújtani a kognitív szemantikán alapuló funkcionalista fordítás elsajátításában, azonban a szerző reményei szerint a fordítás oktatásával foglalkozó szakemberek is haszonnal forgathatják. A célcsoportot szem előtt tartva talán indokoltabb lett volna, ha a 8 fejezet helyett 13-14 fejezetre tagolódik a könyv, hogy a szorgalmi időszak időbeosztását tekintve heti felbontásban kényelmesen fel lehessen dolgozni egy-egy fejezetet, ezt a lehetőséget persze a jelenlegi tagolás sem zárja ki. Véleményem szerint külön dicséretet érdemel, hogy a szerző – az elsődleges célcsoport érdekeit szem előtt tartva – rendkívül logikusan felépített és közérthető nyelvezetű könyvet írt. Különleges pedagógiai érzékkel illusztrálja, hogy nem csak ért a témához, hanem meg is tudja értetni azt a célközönséggel. Ennek fényében megbocsátható, hogy néhány helyen már-már „túlterjengős” stílusban fogalmaz, például a többértelműségről szóló 1.2 fejezet véleményem szerint túlságosan hosszúra nyúlt és feltehetően a nyelvészetről már valamilyen formában ismereteket szerző hallgatók számára sem tartalmaz lényeges és új megállapításokat, de itt is fontos hangsúlyozni, hogy fejtegetései a feladatok minél pontosabb megoldását segítik elő. A közérthető nyelvezet azonban soha nem megy a szakszerűség rovására. Maga a szerző is felhívja a figyelmet arra, hogy a fordító legyen tisztában a terminológiával, de a megbízóval folytatott kommunikáció során ne vigye túlzásba annak használatát, tulajdonképpen ő is ehhez az elvhez tartotta magát.

A könyv korpuszát angol nyelvű társadalomtudományi közvélemény-kutatások németre fordított szövegei képezik, melyek általános témákat dolgoznak fel. A funkcionalista fordítást különösen jól lehet szemléltetni a közvélemény-kutatásokra jellemző kérdés-felelet formájú párbeszédekkel, hiszen alapesetben az a célunk, hogy a célnyelvi befogadó helyesen értelmezze a kérdést, és ennek megfelelő választ adjon. Az angolszász kultúrára szabott kérdések szó szerinti fordítása tehát nem járható út, mert a legtöbb esetben félrevezető válaszok születnének, l. pl. az *immigrant* szó fordításakor felmerült problémákat a 79–81. oldalon.

Hogyan realizálódik a fent említett kognitív szemantika a könyvben? Kußmaul Charles Fillmore scenes-and-frames elméletére támaszkodva igyekszik bizonyítani, hogy a célnyelvre jellemző szcénához tartozó tipikus elemek mentális megjelenítése legtöbbször segíthet az adekvát célnyelvi megfelelő kiválasztásában. Szorosan a szcénamodellhez kapcsolódik a tolmácsolásoktatásból is ismert vizualizáció technikája, amelynek lényege, hogy a fordító a forrásnyelvi szcena egyik elemét megjeleníti (lelki) szemei előtt, majd ezt célnyelvi keretbe helyezi, azaz nyelvi formába önti (148. old.). Szintén a könyv kognitív jellegét erősíti a tudás bővítésének módjairól szóló fejezet, amelynek háttérében az az elképzelés húzódik, hogy a megértés lényegében a meglévő tudás és az új információ interakcióján alapul. Egy kognitív szemléletben

íródott fordítástudományi könyv nem kerülheti meg a fordító fejében végbemennő folyamatok vizsgálatának kérdéskörét sem. Ebben Kußmaul a Hans Krings neve által fémjelzett hangos gondolkodás (TAP vagy LD) módszerét követi azzal a különbséggel, hogy nem egy fordítót beszélgetett, hanem párbeszédés helyzetet teremtve két fordítót kért meg a hangos gondolkodásra, majd később önreflexióra adott lehetőséget a magnófelvétel alapján. Egy másik vizsgálat keretében a fordítók minden mozdulatát rögzítő Translog szoftver segítségével mutatja be a fordítási folyamatok feltérképezésének és a fordítást követő reflexiónak lehetőségeit.

A könyv elolvasása után az embernek könnyen az az érzése támad, hogy a kognitív szemléletű funkcionalista fordítás számára már nincsenek kihívások. Kußmaul maga is erősíti ezt a feltételezést, amikor az ekvivalens nélküli lexikai elemekkel (az ő szóhasználatában „hiányzó szavakkal”) kapcsolatban azt írja, hogy ez csak látszatprobléma, mert mindig van megoldás. Úgy gondolom, hogy a könyv kissé túl felületesen kezeli a fordíthatatlanság problémakörét, a *gemütlich* szó fordításával kapcsolatban például egyszerűen kijelenti, hogy ha szituációba van ágyazva, akkor könnyen megtalálható a célnyelvi megfelelője. A kontrasztív nyelvészet kivonulása után a fordítástudomány talán már eredményesebben veszi fel a harcot a szöveggörnyezettől független szószintű egybevetések értelmetlensége ellen, ennek ellenére szerintem a *gemütlich* szó igenis előfordulhat olyan (pl. filozófiai) szöveggörnyezetben, amikor korántsem olyan egyszerű kihámozni és célnyelvre fordítani a jelentését. Kétségtelenül vannak azonban olyanok is, akik úgy gondolják, hogy a fordíthatatlanság mítoszát csak a műfordítók és költők-írók próbálják életben tartani, de a reáliák vagy a forrásnyelvi dialektusok használata fordítási szempontból mégiscsak létező probléma, ahogyan arra Kußmaul maga is utal a 47. oldalon. Mégsem érheti vád a szerzőt amiatt, hogy nem tanulmányozta kimerítően ezt a kérdést, mivel az előbb említett okok miatt a fordíthatatlanságot inkább a műfordítással hozzuk kapcsolatba, Kußmaul viszont elsősorban általános szövegek fordításával foglalkozik könyvében.

Mindegyik fejezet feladattárral zárul, amelyhez a szerző megoldókulcsot is mellékel, de hangsúlyozza ugyanakkor a feladatok önálló megoldásának előnyeit és erényeit is. Köztudott, hogy a forrásnyelvi szövegnek nem egyetlen optimális megoldása létezik, és a célnyelvi szövegeket mindig lehet tovább tökéletesíteni. Ennek tudatában dicséretes, hogy a szerző vállalja annak veszélyét, hogy az általa javasolt célnyelvi megfelelők esetleg még további optimalizálásra szorulnak, bár helyenként igyekszik több megoldást is felkínálni ill. elfogadni.

Az anyaggyűjtés és megértés kapcsolatáról szóló fejezetben egy mai könyvhöz méltóan nem feledkezik meg az internetes keresők által nyújtott lehetőségekről sem, példákon keresztül bemutatva, hogy nem számít eretnekségnek, ha adott esetben a találatok száma alapján döntünk az egyik vagy a másik célnyelvi megoldás mellett. Az internet ma már kétségtelenül a fordítók első számú segítése (bár Britta Nord 2002-es kimutatása szerint a fordítók még mindig a kétnyelvű szótárakra támaszkodnak leggyakrabban), ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy az internetes keresők által megjelenített eredmények

tiszavirág életűek, ezért szerintem a könyvben a szerző fölöslegesen számszerűsíti az egyes találatokat, saját magam – visszaellenőrizve az általa begépelte kifejezéseket – egészen más eredményeket kaptam. Szintén az internetes források képlékenységevel függ össze, hogy a könyvben említett címek némelyike már nem elérhető.

Mindent egybevetve véleményem szerint a könyv kiválóan alkalmazható a fordítóképzésben hallgatói és oktatói részről is. Nyugodt szívvel lehet ajánlani mindazoknak, akik szeretnének megismerkedni a legmodernebb fordítástudományi módszerekkel, és nem akarják szem elől téveszteni az „elméletgyártás” gyakorlati oldalát. A könyv azért, hogy betekintést nyújt a hivatásos fordítók tevékenységébe, a félhivatásos fordítók (fordítószakos hallgatók stb.) önbizalmát is növelheti, akik – szembesülve azzal, hogy a hivatásos fordítóknek a számukra is gondot jelentő problémák okoznak fejtörést – bátrabban és tudatosabban vállalkozhatnak fordítási tevékenység végzésére.

Várnai Judit Szilvia – Mészáros Andrea Éva

FORDÍTÓKALAUZ

*Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi
és európai uniós szövegek útvesztőjében*

Az ékesszólás kiskönyvtára
Budapest: Tinta Könyvkiadó 2011. 130 pp.
ISBN 978 963 9902 73 2

Mini esettanulmányok a leggyakrabban előforduló általános fordítási problémákról (cégnevek, címek, utalószavak, rövidítések, mozaikszók stb fordítása), valamint 255 olyan angol szó szótárszerű feldolgozásban, mely csapdát jelent a magyar fordítók számára.

A Tinta Könyvkiadó kiadványai megrendelhetők
vagy megvásárolhatók az alábbi címen:

TINTA Könyvkiadó
1116 Budapest Kondorosi út 17.
Tel: 3710501 Fax: 371 05 02.05.
www.tintakiado.hu